

З.Стельмашук

**Вчимося грати
на музичних інструментах**

Навчально-методичний посібник

**ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН**

ББК 85.31я71+74.268.53
УДК 78
С77

Рецензенти:

Водяний Б.О., кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри музикознавства, методики музичного виховання та вокально-хорових дисциплін Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Сидір М.В., учитель музичного мистецтва Тернопільської української гімназії №1

Стельмашук З.М.

С 77 Вчимося грати на музичних інструментах: Навчально-методичний посібник. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. — 96 с.

ISBN 978-966-10-1989-7

Посібник розрахований на учителів музичного мистецтва загальноосвітніх шкіл, викладачів шкіл мистецтв, керівників музичних гуртків клубів, будинків культури та позашкільних дитячих навчальних закладів, музичних керівників дошкільних закладів освіти, студентів музичних відділень коледжів та вишів.

ББК 85.31я71+74.268.53
УДК 78

Стельмашук Зіновій Миколайович

**ВЧИМОСЯ ГРАТИ
НА МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТАХ**

Навчально-методичний посібник

Головний редактор *Богдан Будний*
Музичний редактор *Володимир Островський*
Редактор *Надія Бульчак*
Обкладинка *Любомира Бейгера*
Комп'ютерний набір нот *Юлії Медвідь*
Верстка *Галина Кузіє*

Підписано до друку 25.04.2011. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Century Schoolbook. Друк офсетний. Умовн. друк арк. 7,80. Умовн. фарбо-відб. 7,80.

Видавництво “Навчальна книга – Богдан”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
publishing@budny.te.ua *www.bohdan-books.com*

ISBN 9789661019897

ISBN 978-966-10-1989-7

9 789661 019897

© Навчальна книга – Богдан,
майнові права, 2011

Передмова

Сучасна педагогічна наука рекомендує процес музично-естетичного розвитку дітей будувати на основі різноманітних видів художньо-творчої діяльності. Сьогодні у багатьох школах на уроках музичного мистецтва та в процесі позакласної музично-виховної роботи учителі використовують музичний інструментарій для музикування.

У цьому посібнику ми пропонуємо музичні інструменти, які є найбільш доступними для освоєння на початковому етапі дитячого інструментального музикування. Це інструменти ударної групи без визначеної висоти звучання, та з групи духових – сопілки, які широко побутують у народно-інструментальній традиції виконавства.

Музикуючи на цих інструментах діти на практиці будуть розвивати свою музикальність: тембровий і гармонічний слух, чуття ритму, вміння вслуховуватися в багатоголосну фактуру, виконувати порівняно складнішу музику. Разом з цим музикування створить умови, за яких діти, котрі з різних причин нечисто інтонують, або взагалі не можуть співати, будуть брати активну участь у виконанні музики. Музикування, таким чином, спонукатиме всіх дітей до музичної діяльності, сприятиме координації музичного мислення і ритміки, розвитку творчих здібностей, приносить емоційне задоволення.

У посібнику пропонується два основних види інструментального музикування: мішаний (об'єднує гру на інструментах, спів, імпровізацію) і чисто інструментальний (передбачає виконання інструментальних п'єс на ударних інструментах у супроводі акордеона, баяна, бандури, фортепіано та музики для сопілки, ансамблю сопілок). Весь музичний матеріал для занять побудований на відомих народних мелодіях.

Посібник складається з двох розділів: теоретичного та практичного. Теоретичний розділ висвітлює методику освоєння ударних іструментів без визначеної висоти звучання, котрі можуть бути запропоновані дітям для елементарного музикування, та методику освоєння сопілки в процесі індивідуальних занять та занять з ансамблем сопілкарів. Також подано короткий опис і характеристика музичних іструментів, прийоми гри та звукодобування на них. Ґрунтовніше з означеними інструментами можна ознайомитись у виданнях, присвячених інструментам оркестру (українським народним), або, безпосередньо, групам ударних і духових інструментів.

У другому, практичному розділі, нотний матеріал згрупований окремо для музикування на ударних інструментах і для занять з сопілкарями індивідуально та в ансамблі.

Народно-інструментальне музикування школярів

Важливою складовою частиною музичної культури України є народні традиції інструментального музикування. Українські народні музичні інструменти, походження котрих історія відносить до сивої давнини, складають підвищену зацікавленість у підростаючого покоління. В сучасних умовах освіти і виховання інструментальне музикування на народних інструментах (сопілці, скрипці, бандурі, цимбалах, акордеоні, баяні, ударних інструментах) в сольних, ансамблевих і оркестрових формах охоплюють всі ланки педагогічної освіти від загальноосвітньої школи до ВУЗу. Вони широко розповсюджені у професійній музичній культурі і народній музичній творчості.

Інструментальне музикування значно розширює, збагачує і доповнює новими можливостями музичну діяльність учнів. Музикуючи на таких інструментах діти не тільки набувають знань, вмінь і навичок гри на них, але й засвоюють навички ансамблевої гри, розвивають тембровий слух, навчаються розрізняти на слух нескладну музичну фактуру, починають розуміти зміст і суть музики, усвідомлюють використані засоби музичної виразовості, які в процесі музикування стають для них близькими і зрозумілими.

Основним критерієм вибору інструментарію для дитячого музикування повинен бути чистий стрій. Якщо інструмент не відповідає цій вимозі – використовувати його для навчання учнів не рекомендується. Українська промисловість виготовляє різноманітні дитячі інструменти-іграшки, які імітують зовнішній вигляд та звучність музичних інструментів: фортепіано, рояль, акордеон, кларнет, саксофон, цимбали та інші, але використовувати їх доцільніше для музично-дидактичних ігор, в якості наочної атрибутики для постановки сюжетних таночків, інсценізацій, тощо. Настроювання і підстроювання таких інструментів неможливе; звучать вони фальшиво; крім цього, для гри на духових інструментах такого типу необхідно мати великий об'єм повітря в легенях, щоб добувати певну послідовність звуків.

Досвід практичної роботи показує, що найбільш доступними музичними інструментами для освоєння учнями можуть бути ударні музичні інструменти без визначеної висоти звучання та сопілки.

Музикування на ударних інструментах

Основу дитячого інструментарію для початкового етапу музикування складають ударні музичні інструменти без визначеної висоти звучання: дерев'яна коробочка, трикутник, кастаньети, пандейра, бубон, бухало, маракаси, дерев'яні палички та ін., освоєння яких можна пропонувати дітям уже з молодшого шкільного віку.

Звуки на таких інструментах добуваються простими природними рухами рук: покачуванням, струшуванням, вдарянням, постукуванням по корпусу інструмента тощо.

Ноти записуються на одній лінії (“нитці”) без ключа і знаків альтерації й відображають тільки ритмічний малюнок і спосіб виконання. Якщо в партитурі передбачається два і більше інструментів – їх можна нотувати на одній нитці з направленням штилів вгору, вниз, або на двох, трьох нитках.

Ударні інструменти використовують з метою отримання різноманітних тембрових і динамічних ефектів під час виконання ритмічного супроводу до характерних образних інструментальних п'єс, співу пісень, імпровізації, написання партитур, призначених для дитячого оркестру. Проте, не рекомендуємо перевантажувати заняття одночасним використанням багатьох ударних ритмічних інструментів і, тим більше, виконувати одну партію декількома однотипними інструментами, що негативно відбивається на організації музикування, де створюється багато шуму, порушується загальна дисципліна учнів.

Освоєння гри на ударних інструментах здійснюється двома способами: з нот і на слух. Навчання гри на слух краще побудувати за принципом гри остинато, тобто на безперевному повторенні мотиву чи фрази одним ритмічним рисунком.

Можна доручити інструментам виконувати кожному “свій” такт, наприклад: на бубні учень грає перший такт дві долі четвертними тривалостями, інший учень другий такт грає на трикутнику дві долі восьмими тривалостями, третій такт грає наступний учень половинну тривалість на маракасах, четвертий такт – дві восьмих і четвертну грає учень на пандейрі. Така ритмічна імпровізація може звучати як окрема мініатюра, або супровід до пісні і запропонована не тільки учителем. Активну участь у такому творчому процесі можуть брати учні, які запропонують власні ритмічні варіанти.

Роль керівника – спонукати учнів до такої діяльності. Учитель на фортепіано (акордеоні, баяні, бандурі) може підтримувати гру акомпанементом у гармонічній послідовності: T-D-T-S-T-D-D7-T у дводольному, чотиридольному, тридольному метрах.

Використовуючи такі та інші способи музикування на ударних інструментах можна побудувати багато різноманітних варіантів роботи.

Музикування на ударних інструментах можна розділити умовно на декілька етапів.

На початковому (першому) етапі навчання гри на ударних інструментах слід ознайомити учнів-початківців з будовою кожного інструмента, назвати їх окремі частини, пояснити і наочно продемонструвати способи гри, постановку рук, корпуса в положенні сидячи та стоячи.

На перших уроках необхідно навчити початківців видобувати звуки на першу долю у простому дводольному метрі. Виконувати удари на першу долю музичного твору (пісні, інструментальної п'єси) можна, граючи на будь-якому одному із запропонованих ударних інструментів, або ансамблем цих інструментів. Ансамблева форма музикування є досить привабливою, доступною і викликає неабиякий інтерес до такого виду музичної діяльності.

На наступних уроках ритмічний рисунок ускладнюється. Можна, наприклад, запропонувати дітям видобувати звуки на першу і другу долю у п'єсі дводольного розміру. Музичний матеріал необхідно добирати з числа знайомих дітям пісень календарно-обрядового циклу, інструментальної музики танцювального та маршового характеру.

На другому етапі рекомендуємо поступово переходити до складніших завдань, а саме:

— вистукувати метро-ритмічні долі тактів пісні на бубні чи пандейрі, а пульсацію (сильну долю) на бухало;

— вистукувати ритмічний рисунок пісні на одному-двох інструментах (на вибір): метро ритмічні долі тактів на бубні, сильну долю на бухало;

— вистукувати ритмічні рисунки послідовно різними інструментами протягом двох тактів, наприклад: два такти грає бубон, наступних два – маракас, далі – пандейра, за нею кастаньєти і т.д.;

— вистукувати долі такту на бухало, а двома, трьома інструментами грати на “і”;

— почергово змінювати контрастну динаміку f-p, наприклад: два такти

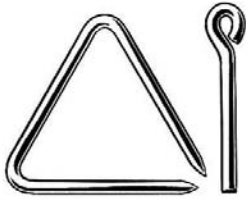
грають ритмічний супровід пісні бухало, бубон, пандейра, наступних два — трикутник, маракаси, клавес.

Варіантів ритмічного супроводу можна придумати багато, але підбираючи інструментарій, ритмічний рисунок, музичний матеріал для супроводу, необхідно обов'язково враховувати рівень розвитку чуття ритму, музичальності виконавців, їх музичний досвід.

У ролі ілюстратора музичних творів повинен виступати, як правило, вчитель, однак, в умовах роботи гуртка в позашкільних навчальних закладах таку функцію виконує концертмейстер. Ілюстратор може підтримувати гру дитячого ансамблю акомпанементом нескладними гармонічними послідовностями.

Іноді для такого виду музикування використовуються фонограмні музичні твори з прозорою фактурою викладу. Однак, слід пам'ятати, що для цього виду діяльності учні мають вже добре володіти тим чи іншим ударним музичним інструментом, освоїти навички ансамблевої гри, ритмічної імпровізації тощо.

Трикутник

Музичний інструмент з невизначеною висотою звучання. Виготовляється з металевго прута товщиною до 10 мм у формі рівнобічного трикутника. Виконавець тримає інструмент під час гри лівою рукою за жильну струну, на якій висить трикутник. Удари наносяться посередині або по будь-якій частині внутрішнього боку спеціальною сталлюю паличкою, яку тримають у правій руці на першій фаланзі вказівного пальця, підтримуючи другим суглобом середнього пальця і великим пальцем. Палички використовуються довжиною 20-22 см різного діаметра. Від товщини палички залежить сила звучання. Не рекомендується тримати інструмент рукою чи підвішувати на мотузці, що впливає на якість звучання.

На трикутнику виконуються ритмічні малюнки окремими ударами, ударами з форшлагом, тремоло, застосовується прийом вібрато, який досягається рівномірним погойдуванням інструмента після удару. Для виконання складних ритмічних рисунків застосовують дві палички.

Бубон

Музичний інструмент з невизначеною висотою звучання. Виготовляється у вигляді дерев'яного обруча, обтягнутого з одного боку шкірою (мембраною). В середині обруча натягнуті навхрест дві металеві дротини, на яких нанизані тарілочки-дзвіночки. У західних областях України бубон ще називають решетом.

Тримають бубон у лівій руці. Вказівний палець просовують у спеціальний отвір обруча, решта пальців обхоплюють обруч з середини, великий палець розташовується на шкірі.

У процесі виконання використовують різні спо-

соби гри: поодинокі удари, чергування ударів по обручу або шкірі інструмента долонею, пальцями, дерев'яними паличками, струшування інструмента, ковзання великого пальця по шкірі.

Для виконання короткого тремоло застосовується ковзання подушечки великого пальця правої руки (зволоженого або натертого крейдою чи кані-фоллю) по шкірі уздовж краю обруча проти годинникової стрілки.

Довге тремоло виконується рівномірним постійним струшуванням інструмента однією або обома руками.

Для досягнення значної звучності (ff, sf) під час гри простих ритмічних рисунків використовуються удари відкритою долонею по центру мембрани.

Рухливі ритмічні рисунки виконуються за допомогою чергування ударів нижньою частиною долоні і великим пальцем.

Характерно звучить бубон у процесі чергування ударів пальцями по краю обруча, а нижньою частиною долоні по мембрані ближче до центра.

Під час виконання у швидких темпах складних ритмічних рисунків бубон кладуть шкірою догори на одне із колін або на коліна і застосовують удари долонями, пальцями чи паличками.

На нотному стані (нитці) записуються нотами ритмічні рисунки для удару по мембрані долонею штилями донизу, пальцями – штилями догори.

Тамбурин

Тамбурин (без дзвіночків) – ударний інструмент, який ще називають ручним барабаном. Звук добувається ударом по мембрані долонями або дерев'яною паличкою з кулькою на кінці. Удари долонею посередині інструмента позначаються на нитці штилем донизу, ближче до краю або по обручу – штилем догори. Удари паличкою позначаються буками *c.b.* з нотними значками штилем донизу. В процесі виконання ритмічних малюнків використовують поодинокі удари, чергування ударів долонею і паличкою посередині і краю шкіри. Партія тамбурина підкреслює ритм і характер музичного твору.

Вправи для розвитку технічних навичок на ударних інструментах

Вправа 1

бубон
пандейра
маракаси
трикутник
бухало

акордеон
баян
фортепіано
бандура

3

Вправа 2

бубон

маракаси

трикутник

пандейра

акордеон
баян
фортепіано
бандура

Б Б Б Б Б Б Б Б

Detailed description: The score is for Exercise 2, set in 2/4 time. It features four percussion parts and four keyboard parts. The percussion parts are: бубон (snare drum), маракаси (maracas), трикутник (triangle), and пандейра (pandero). The keyboard parts are: акордеон (accordion), баян (bayan), фортепіано (piano), and бандура (bandura). The keyboard parts are written in a grand staff with a treble clef on top and a bass clef on the bottom. The rhythm is consistent across all parts, with a 2/4 time signature. The keyboard parts are marked with 'Б' (B) and a sharp sign (#) in the fifth measure.

Зміст

Передмова	3
Народно-інструментальне музичування школярів	4
Музичування на ударних інструментах	5
Трикутник	8
Бубон	8
Тамбурін	9
Бухало	10
Кастаньєти	10
Маракаси	11
Дерев'яна коробочка	11
Пандейра (румба)	11
Дерев'яні палички (клавес)	12
Музичування на духових інструментах	13
Сопілка	13
Денцівка	13
Півтораденцівка	14
Дводенцівка	14
Жоломіга	14
Флояра	14
Флоярка	15
Теленка	15
Свиріль	15
Свистуни	16
Окарина	16
Свистульки	16
Хроматична сопілка	16
Початкові етапи гри на сопілці	19
Організація та процес занять ансамблю сопілкарів	21
Вправи для розвитку технічних навичок на ударних інструментах	23
Вправа 1	23
Вправа 2	24
Вправа 3	26

Репертуар для музикування на ударних інструментах.....	27
І шумить, і гуде (<i>Українська народна пісня</i>)	27
Ой за гаєм, гаєм (<i>Українська народна пісня</i>)	28
Гопак (<i>Українська народна пісня</i>)	29
Вийшли в поле косарі (<i>Українська народна пісня</i>).....	33
Ой на горі жито (<i>Українська народна пісня</i>).....	37
Вправи для розвитку технічних навичок гри на сопілці.....	43
Гоп-гоп (<i>Забавлянка</i>)	43
Гоп-гоп (<i>Забавлянка</i>)	43
Прийди, прийди, сонечко (<i>Закличка</i>)	43
Ой дзвони дзвонять (<i>Забавлянка</i>)	44
Равле, равле (<i>Забавлянка</i>).....	44
Не йди, не йди, дощику (<i>Закличка</i>)	44
Гоп-скок, руки в боки (<i>Забавлянка</i>).....	45
Дрібушечки (<i>Забавлянка</i>).....	45
Дибидиби (<i>Забавлянка</i>)	45
Коляд-коляд, колядниця (<i>Колядка</i>).....	46
Гама до-мажор (<i>Унісон</i>)	46
Гама до-мажор (<i>Терціями</i>)	46
Вправи на різні види техніки.....	47
Гама до-мажор (<i>Терціями у дві октави</i>).....	48
Гама ре мажор (<i>Різними штрихами</i>)	48
Гама до-мажор (<i>Різними штрихами</i>).....	48
Арпеджіо	49
Арпеджіо (<i>Терціями</i>).....	49
Етюд 1	50
Етюд 2	50
Етюд 3	50
Етюд 4	52
Репертуар для музикування на сопілці	53
А ми просо сіяли (<i>Українська народна пісня</i>).....	53
Десь тут була подоляночка (<i>Українська народна пісня</i>).....	53
Благослови, мати (<i>Українська народна пісня</i>).....	54
А вже весна (<i>Українська народна пісня</i>)	54
Женчикок-бренчикок (<i>Українська народна пісня</i>).....	54
Кину кужіль на полицю (<i>Українська народна пісня</i>)	55
Вийди, вийди, Іванку (<i>Українська народна пісня</i>).....	55
Якби мені сивий кінь (<i>Українська народна пісня</i>).....	55
І шумить, і гуде (<i>Українська народна пісня</i>)	56

Сонце низенько, вечір близенько (<i>Українська народна пісня</i>).....	56
У сусіда хата біла (<i>Українська народна пісня</i>).....	57
Ой у лузі та ще й при березі (<i>Українська народна пісня</i>)	57
Засвистали козаченьки (<i>Українська народна пісня</i>)	57
Ой ходила дівчина бережком (<i>Українська народна пісня</i>)	58
Дивлюсь я на небо (<i>Українська народна пісня</i>)	58
Ой на горі та й жінці жнуть (<i>Українська народна пісня</i>)	59
Як ішов я з Дебречина (<i>Українська народна пісня</i>).....	59
Тече річка невеличка (<i>Українська народна пісня</i>)	60
Сонце низенько (<i>Українська народна пісня</i>).....	60
Не шебечи, соловейку (<i>Українська народна пісня</i>)	60
Якби мені не тиночки (<i>Українська народна пісня</i>).....	61
Заспіваймо пісню веселеньку (<i>Українська народна пісня</i>).....	61
Верховино, світку ти наш (<i>Українська народна пісня</i>).....	62
Їхав козак за Дунай (<i>Українська народна пісня</i>).....	63
Кучерява Катерина (<i>Українська народна пісня</i>).....	64
Ой дівчина-горлиця (<i>Українська народна пісня</i>)	64
Віночок українських народних пісень	65
В'язанка українських народних мелодій.....	67
В'язанка гуцульських мелодій.....	68
В'язанка українських мелодій.....	69
Сусідка (<i>Українська народна пісня</i>)	71
Реве та стогне Дніпр широкий (<i>Варіан мелодії народний</i>)	73
Репертуар для ансамблю сопілкарів	74
Ой хто, хто, Миколая любить (<i>Українська народна пісня</i>).....	74
Бог ся рождає (<i>Колядка</i>).....	75
Темнькая нічка цілий світ накрила (<i>Колядка</i>).....	76
Щедрик (<i>Українська народна пісня</i>)	78
Дударик (<i>Українська народна пісня</i>)	85
Список використаної літератури	93